

Beheerplan

2010-2020

Plantage Willem III, Remmerdense Heide en Elster Buitenwaard

Stichting Het Utrechts Landschap

Inhoud

Samenvatting	2
1 Plantage Willem III en Elster Buitenwaard	3
1.1 Ligging	3
1.2 Geomorfologie, landschap en aardkundige waarden	4
1.3 Waterhuishouding	5
1.4 Cultuurhistorie en archeologie	6
1.5 Ecologie	8
Flora	8
Fauna	12
Elster Buitenwaard	14
1.6 Recreatie	15
1.7 Beleid	15
1.8 Evaluatie beheer	16
2 Doelstelling	19
2.1 Plantage Willem III	19
2.2 Remmerdense Heide	20
2.3 Faunapassage Elst	21
2.4 Elster Buitenwaard	21
2.5 Recreatie	22
2.6 Externe wensen	22
3 Beheer- en inrichtingsmaatregelen	23
3.1 Inrichtingsmaatregelen	23
3.2 Beheermaatregelen Remmerdense Heide	24
Bosbeheer	24
Heidebeheer	25
3.3 Beheermaatregelen Plantage Willem III	25
Cultuurhistorie	25
Graslandbeheer	25
3.4 Beheermaatregelen Elster Buitenwaard	27
3.5 Recreatie	27
3.6 Monitoring	27
Gebruikte literatuur	28
Bijlage 1 Broedvogels Plantage Willem III	29
Bijlage 2 Broedvogels Remmerdense Heide	30
Bijlage 3 Beheerkaart Plantage Willem III en Remmerdense Heide	33

Samenvatting

De Plantage Willem III is bijzonder waardevol omdat het de enige schrale en open overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar de Nederrijn vormt. De overgang van de Heuvelrug naar de uiterwaarden is verder voor het grootste deel een bebouwingslint van aan elkaar gegroeide dorpen. De barrière van de Utrechtseweg is in 2008 geslecht door een ecoduct. Uitwisseling tussen de Heuvelrug en uiterwaarden is hierdoor weer mogelijk geworden.

Het gebied heeft zowel grote ecologische, als historische en aardkundige waarde. De graslanden van de Plantage hebben zich ontwikkeld tot droge, zeer bloemrijke graslanden met een rijke flora en fauna. Het gebied is bijvoorbeeld bijzonder belangrijk voor zandhagedissen. Qua flora komen zeldzame soorten als dwergviltkruid, bosdroogbloem, stekelbrem, blauwe bremraap en op de heide klein warkruid voor. Echter, delen dreigen te verruigen of vergrassen met duinriet en witbol. De Remmerdense Heide is grotendeels een beschermd archeologisch monument. Er liggen tenminste 12 grafheuvels en een oud karrenspoor. Daarnaast liggen in het oostelijke deel van de Plantage de restanten van Celtic Fields. De Plantage is in de 19e eeuw ontgonnen tot grootschalige tabaksakker. Het centrale sneeuwmeltdal is een aardkundig monument. Op zich zijn deze dalen algemeen op de Heuvelrug, maar door bebossing vaak niet beleefbaar. Door de open ruimte van de Plantage is het dal beter beleefbaar. Deze open ruimte staat onder druk door dennenopslag.

De komende beheerperiode worden, door heide-uitbreiding met geleidelijke overgangen naar het bos en de Plantage, de omstandigheden voor kritische heidesoorten als de nachtzwaluw verbeterd. De heide zal worden begraaasd door een gescheperde schaapskudde. Deze kudde wordt ook op de Plantage ingezet om de jaarrond begrazing aan te vullen. Door drukbegrazing worden vergraste terreindelen aangepakt. Het vee samen met de schapen zorgt ook voor kale zandige plekken. Door daarnaast dennenopslag periodiek en gefaseerd te verwijderen wordt de openheid van de Plantage in stand gehouden. Door de heide-uitbreiding wordt het smeltdal weer volledig beleefbaar en ontstaan prachtige vergezichten van de grafheuvels en de noordelijke heide over de Plantage naar de uiterwaarden. De historie van de tabakcultuur wordt beter zichtbaar door het uitmaaien van de verdwenen schuren. Daarnaast worden de houtwallen in stand gehouden. Een klein akkertje zal de kwijnende akkerflora de ruimte bieden. Door de passage bij Elst kan het vee straks ook de uiterwaarden begrazen. Omdat Het Utrechts Landschap de openheid van de Plantage wil behouden wordt de invloed van vee op de vegetatie gemonitord, zodat kan worden ingegrepen wanneer de Plantage onvoldoende begraaasd wordt.

De recreatieve zonering is zo ontworpen dat recreanten volop kunnen genieten van de open ruimte en vergezichten, terwijl ook schuwere fauna een plek in het gebied krijgt of behoudt. De vele veepaadjes zijn niet toegankelijk voor recreanten, maar door 2 wandelroutes over de Plantage is het gebied goed beleefbaar. Het oostelijke deel van de Plantage en het centrale deel van de heide worden rustig gemaakt.

1 Plantage Willem III en Elster Buitenwaard

1.1 Ligging

De Plantage Willem III en Elster Buitenwaard liggen in de gemeente Rhenen (zie kaart 1 voor topgrafische kaart). Aan de oostkant ligt het industrieterrein van Remmerden, aan de westzijde het dorp Elst. Het gebied beslaat de hele gradiënt van de zuidwestflank van de Utrechtse Heuvelrug naar de Nederrijn. De beheereenheid Plantage Willem III bestaat uit 2 deelgebieden, de eigenlijke Plantage Willem III

en de Remmerdense Heide. De Remmerdense Heide is dus een gebiedsnaam, het terrein bestaat voor 20% uit heide, de rest is bos. Het bosgebied 'De blokken' is in 1987 aan de toenmalige eenheid Remmerdense Heide toegevoegd. Het eigendom in de Elster Buitenwaard bestaat tot nu toe uit de plas met directe omgeving en een smalle strook bij de ecopassage (zie tabel 1 voor oppervlakten).

Tabel 1. Oppervlakteverdeling plangebied.

Gebied	Opp. (ha)	Eigendom sinds
Plantage Willem III	103,3	1995/1998
Remmerdense Heide	66,8	1976
Remmerdense Heide 'De Blokken'	50,3	1987
Totaal Plantage Willem III	220,4	
Elster Buitenwaard	13,6	1997 (2002/2006)
Totaal	234	

Kaart 1. Topografische Kaart plangebied

Het Utrechts Landschap pacht 18,5 ha van Stichting de Boom in de Elster Buitenwaard en beheert ca. 3 ha buitenkaads terrein voor Rijkswaterstaat.

1.2 Geomorfologie, landschap en aardkundige waarden

De Utrechtse Heuvelrug is gevormd in de voorlaatste ijstijd (het Saalien). Grof zand en grind, eerder afgezet door de Rijn en Maas, werden door gletsjers die het noorden van Nederland bedekten vooruit gestuwd, waardoor een stuwwal ontstond. De Remmerdense Heide ligt op de stuwwal. Bij het opwarmen van het klimaat smolt de gletsjer. Het ijssmeltwater erodeerde de stuwwal en voerde grof grindhoudend zand naar lagergelegen gebieden (fluvioglaciale afzettingen). Qua mineralensamenstelling is tussen het gestuwde materiaal en verspoelde materiaal nauwelijks een verschil. Deze afzettingen liggen als brede waaivormige flauwe glooiingen (sandrs) tussen en Amerongen en Rhenen. De ondergrond van Plantage Willem III bestaat uit een dergelijke sandr.

Tijdens de laatste ijstijd (het Weichselien) bereikte het landijs Nederland niet meer, maar er heerste een toendra-klimaat met permanent bevroren bodems (permafrost). Gevallen sneeuw en de bovengrond konden in het voorjaar en zomer deels ontdooien. Dit sneeuwmeltwater kon niet in de diepere ondergrond wegzakken, waardoor de ontdooide toplaag verzadigd raakte met smeltwater. Het water verzamelde zich in laagtes en stroomde op hellingen geconcentreerd als beekjes af. Deze beekjes sneden zich de ondergrond in, waardoor sneeuwmeltwaterdalen ontstonden. Aan de voet van de helling ontstonden puinkegels van het door de beekjes geërodeerde en meegevoerde materiaal. Op Plantage Willem III zijn meerdere sneeuwmeltwaterdalen aanwezig, één daarvan, de

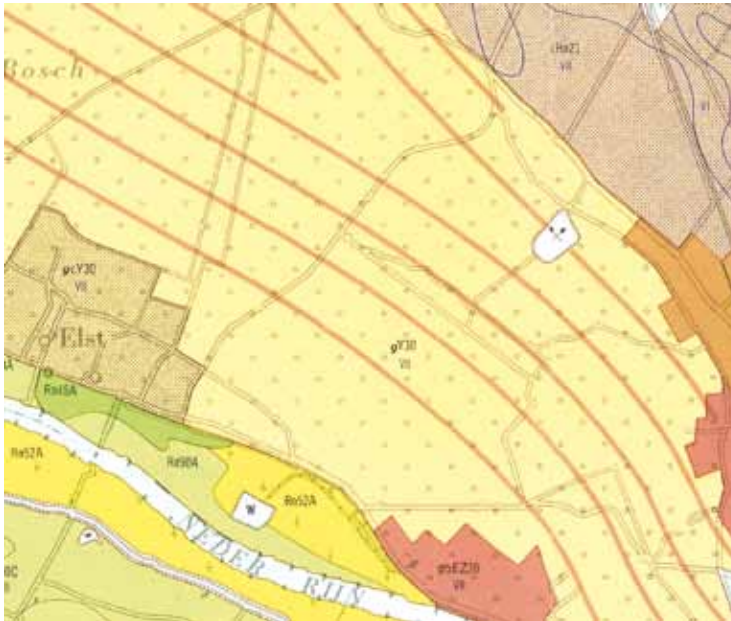
centrale, is benoemd tot aardkundig monument (foto 1).

Het landijs brak tijdens het Saalien de bevroren bovengrond in stukken, perste diepergelegen lagen naar de zijkanten en duwde verder als een bulldozer alles voor zich uit. Daardoor kan de bovengrond van de stuwwal op korte afstand behoorlijk verschillen in korrelgrootte, leemgehalte en hoeveelheid grind. Ook de samenstelling van de Sandr bovengrond vertoont veel variatie. Lemige plekken zijn in veel gevallen goed terug te vinden aan de hand van vegetatie. Lokaal zijn er stukken met dekzand. Zowel de Plantage zelf als de Remmerdense Heide bestaan uit holtpodzolgronden van grof zand. Als gevolg van menselijk gebruik heeft zich bovenop de holtpodzol op het voormalige akkerland een dun humushoudend dek gevormd (<30cm).

Tussen Rhenen en Amerongen is de Sandr tijdens het Holoceen aangesneden door de Nederrijn, waardoor een ca. 6m hoge steilrand is ontstaan. De puinkegels die aan de voet van de sneeuwmeltwaterdalen waren ontstaan zijn door dit aansnijden van de Nederrijn weer verdwenen. De steilrand fungeert als natuurlijke hoogwaterkering, winterdijken zijn daardoor niet nodig op dit traject van de rivier. Botsingen met de stuwwal leidden ook tot verstoppingen en verleggingen van rivierlopen. Grote hoeveelheden sediment kwamen in de rivier, die daardoor verontdiepte tot eilanden en zandbanken. De Elster Buitenwaard bevat de restanten van oude rivierbeddingen met eilanden. Door plotseling verzanden van geulen verlegde de stroom zich om verderop weer een eiland te vormen. In het Elster zandgat is bij de zandwinning een bomenkerkhof gevonden op ca. 10 m diepte. Het gaat om groepen eiken die ca. 1750 geleden zijn begraven. Bij hoog water verdwenen soms hele eilanden in de rivier. De bomen

Foto 1. Zicht op het sneeuwmeltwaterdal vanaf de Plantage. Marco Glastra, 2007

Kaart 2. Eenvoudige bodemkaart Plantage en Elster Buitenwaard. Okergeel(gY30): holtpodzol (hele Plantage). Citroengeel(Rn52a): kalkhoudende poldervaaggronden, zavel. Lichtgroen (Rd90a): kalkhoudende ooivaaggronden, zware zavel en lichte klei. Groen(Rn45a): kalkhoudende poldervaaggronden, zware klei. Bron: Stiboka 1972

met zware kluiten verdwenen waarschijnlijk tot grote diepte in de rivier en raakten daarna overspoeld met zand. In de Elster Buitenwaard is door ontkleien en zandwinning weinig meer zichtbaar van de oude, zich verplaatsende rivierlopen.

De bodem van de Elster Buitenwaard bestaat uit kalkhoudende poldervaaggronden verder van de rivier af en kalkhoudende ooivaaggronden van zware zavel en lichte klei dicht bij de rivier. De poldervaaggronden bestaan in het oosten uit zavel, naar het westen uit zware klei. In tegenstelling tot poldervaaggronden hebben ooivaaggronden geen hydromorphe kenmerken. Bij

poldervaaggronden zijn roestvlekken al in de eerste 50cm aanwezig.

Hoogteverschillen in het gebied zijn groot met de stuwwal tot een hoogte van 55m +NAP en de uiterwaard rond de 6.50m +NAP. Het diepste punt, de bodem van de plas, in de uiterwaard ligt op 4m -NAP.

1.3 Waterhuishouding

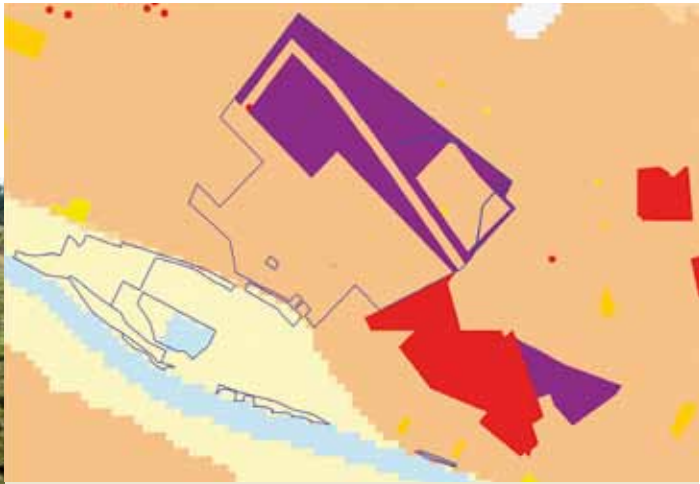
De grondwaterspiegel bevindt zich zowel op de Remmerdense Heide als Plantage Willem III vele meters onder het maaiveld. Buiten de uiterwaard heeft het hele gebied grondwatertrap VII, wat betekent dat de GHG dieper ligt

Foto 2 Nederrijn nabij Amerongen. Renk Ruiters, 2006

Foto 3. Grafheuvel onderhouden door jaarlijks maaien. Paul Vesters, 2008.

Kaart 3. Indicatieve kaart archeologische waarde en archeologische monumentenkaart.

Paars: zeer hoge archeologische waarde, beschermd. Rood: idem, niet beschermd. Oranje: hoge waarde en geel betekenis. Zalmroze: hoge trefkans, lichtgeel: zeer lage trefkans.

dan 80cm beneden maaiveld en de GLG dieper dan 120cm. Voor haar vochtvoorziening is de vegetatie dus aangewezen op hangwater. Het inzijgende water voedt kwelstromen. Bovenop de stuwwal wordt de regionale kwelstroom gevoed. Water wat op de eigenlijke plantage inzijgt treedt mogelijk als kwel in de Elster Buitenwaard weer uit. Langs de steilrand kon in het verleden lokale kwel uittreden. Op dit moment zijn er geen indicaties dat hier nog kwel uittreedt.

De Nederrijn is een gestuwde rivier, waardoor de waterstanden het grootste deel van het jaar constant zijn. Alleen bij hoog water gedraagt de rivier zich als een ongestuwde rivier en spelen processen als sedimentatie en erosie een rol. Met name door de aanleg van kribben en het vastleggen van de oevers met stortsteen spelen deze processen echter veel minder een rol dan in het verleden. De Nederrijn bij Elst is onderdeel van het stuwpand¹ Driel-Amerongen. Gemiddeld 315 dagen per jaar heerst een stuwpeil van 5,5 tot 6m +NAP. Vóór de aanleg van het stuwcomplex bij Amerongen was de gemiddelde waterstand ruim 3m +NAP. De Elster Buitenwaard zou nu dus veel natter kunnen zijn dan voor de aanleg van het stuwcomplex. Dit is niet het geval omdat watergangen in de uiterwaard zijn aangesloten op het benedenste stuwpand, waardoor deze een sterk drainerende werking hebben. Regionale kwel en rivierkwel worden dus afgevoerd. Doordat de zomerkades hoog zijn (minimaal 8.1m aan de benedenstroomse kant) overstromen de uiterwaarden slechts eens per 2 jaar. Zonder zomerkade zou het grootste deel ongeveer 7 dagen overstromen (tussen 6.4 en 7.5 +NAP).

¹ Via een lang stelsel aan watergangen.

² Waarschijnlijk ligt een 13e in kadastraal perceel RNo1 6114

³ Geregistreerd als 39E-074/1 t/m 39E-074/10, 39E-074/15 en 39E-075 onder monumentnaam Plantage Willem III, monumentnummers: 7174, 1139 (10 grafheuvels en 2 locaties met bewoningssporen uit de IJzertijd) en 11562.

De laagste delen (beneden de 6m + NAP) zouden dan zo'n 25 dagen per jaar overstromen.

1.4 Cultuurhistorie en archeologie

Dat zelfs vóór de vorming van de stuwwal de omgeving van Plantage Willem III al werd gebruikt door mensen blijkt uit de vondst van vuurstenen bijlen in de groeve Kwintelooyen (ca. 200.000 jaar oud). Over het leven van deze jagers is weinig bekend. Meer is bekend over het gebruik van het landschap sinds het Neolithicum. Ongeveer 5000 jaar geleden maakten rondtrekkende jagers en verzamelaars geleidelijk plaats voor landbouwers. De voet van de stuwwal had de voorkeur voor vestiging. Van de grafcultuur van deze eerste landbouwers zijn op de zuidflank van de Heuvelrug tussen Doorn en Rhenen veel tastbare sporen terug te vinden. In het gebied van de Remmerdense heide liggen, in een open zwerm, 12² wettelijk beschermde³ grafheuvels uit het Late Neolithicum tot de Midden Bronstijd (foto 3). De grafheuvels liggen op een middenhoogte (van de stuwwal) rond de 40m. De Remmerdense Heide is in zijn geheel, als vlakelement, beschermd en heeft de status van zeer hoge archeologische waarde (zie kaart 3).

Op de eigenlijke plantage zijn veel archeologische vondsten gedaan, als neolithische bijlen, aardewerkfragmenten uit de Brons- en IJzertijd en fragmenten maalsteen en glas uit de Late IJzertijd. Daarnaast hebben ook hier vrijwel zeker grafheuvels gelegen (zowel Laat-Neolithicum als Bronstijd) en kunnen meerdere zolen van deze grafheuvels in het terrein nog verborgen liggen. Door het landbouwkundige

Kaart 4. Topografische en Militaire Kaart 1830-1850, veldminuut 1846.

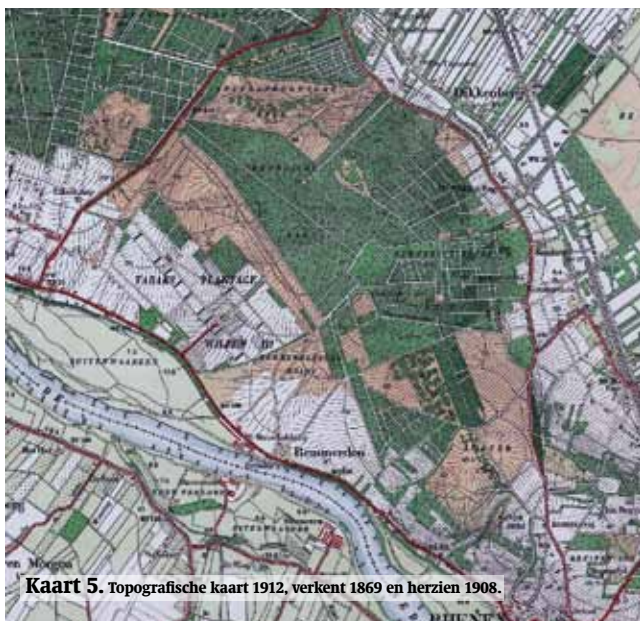
Bron: <http://watwaswaar.nl>

gebruik zijn sporen aan de oppervlakte (tot de ploegzool) verdwenen. De archeologische verwachtingswaarde van de Plantage Willem III is hoog. Al tijdens de Bronstijd moeten op de hogere zandgronden grote oppervlaktes loofbos zijn gedegradeerd tot heide. Dit blijkt ondermeer uit een vaak gevonden verschil tussen grafheuvels uit het Neolithicum en de Bronstijd. Neolithische zijn opgebouwd uit bosplaggen, terwijl grafheuvels uit de Bronstijd bestaan uit heideplaggen. Voor de grafheuvels in het plangebied is dit (nog) niet aangetoond. In de IJzertijd komen de akkertjes meer geconcentreerd te liggen in Celtic Fields, rechthoekige complexen van akkertjes die omgeven zijn door aarden wallen. Bij Elst en Remmerden zijn sporen van Celtic Fields (raatakkers) teruggevonden. Deze vorm van landbouw

had zeer veel ruimte nodig, omdat voedingsstoffen van de hogere, toen al armere, gronden naar de akkertjes werd getransporteerd. De bewoningssporen die tot op heden in het gebied zijn gevonden behoren allen tot de IJzertijd.

Ook nadat de Celtic Fields in onbruik waren geraakt bleef de landbouw voedingsstoffen verwijderen van de Heuvelrug, door het potstalsysteem. Opgaand bos wat zich tijdens de periode van de grote volksverhuizing had weten te hervestigen, verdween grotendeels in de Vroege Middeleeuwen. De zuidoost flank bestond sinds die tijd uit heide met lokaal eikenhakhout. Op de topografische militaire kaart, veldminuut⁴ 1846, bestaat het terrein nog geheel uit heide. De begrenzing van de Plantage staat

⁴ Ruwe afbeelding van het terrein opgenomen in het veld.

Kaart 5. Topografische kaart 1912, verkent 1869 en herzien 1908.

Foto 4. Drogende tabak.

Foto 5. Proefvelden van Cebeco, 1994.

opvallenderwijs wel al op deze kaart in de vorm van een groenstrook (zie kaart 4). Deze singel hoeft dus niet per se aangelegd te zijn als begrenzing van de Plantage. De aanleg van de Plantage vond pas 7 jaar later plaats.

De tabaksteelt op de Heuvelrug is ontstaan aan de noordkant bij Amersfoort, maar breidde zich al snel uit naar de warmere zuidhelling. Aan het begin van de 19e eeuw was de tabaksteelt tanende, maar tussen 1830 en 1860 is er sprake van een opleving. Juist in die tijd, 1853, wordt de Plantage Willem III gesticht. Helaas zijn uit die tijd geen kaarten bekend. Op de topografische kaart van 1912 (verkend 1869 en herzien 1908) staat de inrichting van de Plantage (zie kaart 5). In die tijd stonden op de Plantage nog 13 grote tabaksschuren en het hoofdgebouw langs twee ontsluitingspaden. Door deze kaart is globaal de ligging bekend van de 100ha die in 1853 in erfpacht waren uitgegeven. De groenstrook op kaart 4 kan dus niet de begrenzing van de Plantage zijn. De 100ha zijn volledig in cultuur gebracht, maar niet alleen met tabakkers (maximaal 55ha, volgens opgaaf toenmalige eigenaar). Rond 1860 komt er een einde aan de uitbreiding van de tabaksteelt in de Provincie Utrecht, door de opkomst van tabak uit Nederlands-Indië en het tabaksmozaïekvirus.

Na de tabaksteelt zijn vanaf 1931 groente en fruit geteeld. De onderneming werd in 1964 verkocht aan Cebeco, die er 30 jaar lang landbouwgewassen zou veredelen (ondermeer onderzoek naar veredeling van granen en grassen, foto 5)⁵.

Ook in de Elster Buitenwaard zijn archeologische vondsten gedaan. Veel vondsten maken een verspoelde indruk,

wat dus inhoudt dat ze niet van deze locatie afkomstig hoeven te zijn. De meeste vondsten dateren uit de IJzertijd. In de Romeinse tijd was de Nederrijn een belangrijke rivier, namelijk de grens van het rijk (de Limes). Door veranderingen in de loop van de rivier en vergravingen in latere eeuwen is de archeologische verwachtingswaarde van de Elster Buitenwaard zeer laag (zeer geringe trefkans IKAW-kaart).

Vanaf de Middeleeuwen tot 1815 was niet de Nederrijn de grens tussen Het Sticht en Gelre, maar een restgeul van de Rijn. Nu nog zichtbaar als een afwateringssloot in de Elster Buitenwaard en Amerongse Bovenpolder. In het oosten van de Elster Buitenwaard vaart vanaf de Middeleeuwen (c. 1000 AD) de Ingensche pontveer als verbinding tussen Elst en De Betuwe.

Het oostelijke deel van de uiterwaard (ook wel Ghevarstweerd genoemd) is waarschijnlijk lange tijd een onderdeel van landgoed Remmerstein geweest. Het westelijke deel, de Klinkhamer, is als belegging opgekocht door Stichting de Boom. In de Elster Buitenwaard werd klei en zand gewonnen, bij Remmerden stond een steenfabriek.

1.5 Ecologie

Flora

Sinds 1995 is het agrarische beheer omgezet naar natuurbeheer. De eerste paar jaar is rogge geteeld om de aanwezige voedingsstoffen in de bovengrond, overblijfsel uit het agrarische verleden, uit te putten. In 1997 is met begrazing begonnen (4 Koniks en 7 Galloways). Tegenwoordig is de graasdruk ongeveer 1/8 GVE (voor het hele gebied, inclusief de Remmerdense Heide).

⁵ Tekst over historie Plantage Willem III is gebaseerd op Kok, 2008 (zie voor uitgebreide beschrijving).

Tabel 2. Aangetroffen flora van de Rode Lijst op de Plantage Willem III.

Nederlandse naam	RL	Jaar	Groeiplaats	Opmerkingen
Akkerandoorn	KW	2000	Kalkarme (rogge) akkers	Verdwenen
Akkerleeuwenbek	KW	2004	Kalkarme (rogge) akkers	1 exemplaar in 2004
Bevertjes	KW	2000	Waarschijnlijk ingebracht	Alleen in 2000 nabij 'Gat'
Blauwe bremraap	KW	2008	Voornameelijk duinen	In 2003 15, niet in 2004, wel in 2008
Bosdroogbloem	GV	2008	Kapvlakten, vrij droog en zuur	Van 1995-2004 ++
Draadklaver	KW	2004	Vrij droge, zure tot neutrale graslanden	Enkele exemplaren
Duits viltkruid	EB	2008	Droge, neutrale graslanden, vaak opengewerkt	Enkele duizenden. Stabiliserend?
Dwergviltkruid	GV	2008	Open, droog, wat zuur zand	paar 100, maar -
Eekhoorngras	KW	2008	Open, droog matig voedselrijk	Duizenden
Gewone agrimonie	GV	2008	Iets kalkhoudend.	Ingebracht, uitbreidend nabij 'Gat'
Korenbloem	GV	1996	Akkerplant	Verdwenen
Korensla	EB	1996	Kalkarme (rogge) akkers	Verdwenen
Kruipbrem	KW	2004	Soort van droge heide	8 exemplaren in 2004
Melige toorts	BE	2000	Droog, matig voedselrijk, omgewerkt	Meestal onbestendig, in 2004 niet teruggevonden.
Slofhak	GV	2000	Akkerplant (droog, zuur zand)	Verdwenen
Steenanjer	KW	2004	Licht zuur, vrij droog grasland	Bij woning, verwilderd?
Stekelbrem	GV	2004	Soort van droge heide	1 exemplaar
Tripmadam	BE	2004	Soort van rivierduinen	Ingebracht bij 'Gat'
Trosdravik	KW	1996	Fluviatiel district, vochtig	Alleen 1995/1996
Valse kamille	KW	1996	Droge kalkarme akkers	Verdwenen
Welriekende agrimonie	KW	2001	Matig voedselrijk, leemhoudende,	vaak ± vochtige grond ?
Wilde marjolein	KW	2008	± droge, matig voedselrijke grond (vaak kalkrijk)	Ingebracht, uitbreidend

Foto 6. Blauwe bremraap. Dirk Prins, 2003.

Foto 7. Bosdroogbloem. Dirk Prins, 1995.

Foto 9. Wilde marjolein. Ruth van Crevel, fotonatura.

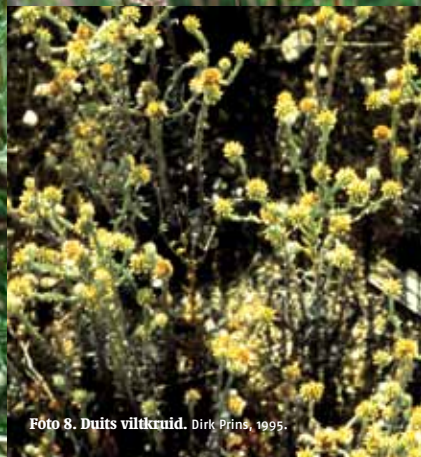

Foto 8. Duits viltkruid. Dirk Prins, 1995.

Foto 10. Dominantie gestreepte witbol op Plantage. Dirk Prins, 2005.

Foto 11. Brem op Plantage. Renk Ruiters 2007 en 2008.

In 2004 heeft de KNNV de natuurwaarde van de Plantage geïnventariseerd met als doel een tussenbalans na 10 jaar natuurontwikkeling. Een groot deel van de onderstaande beschrijving over de Plantage is gebaseerd op dit⁶ rapport. Tussen 1995 en 2004 (2008) zijn 22 soorten van de Rode Lijst waargenomen (tabel 2, zie ook foto's 6 t/m 9)

In totaal zijn 279 plantensoorten aangetroffen bij de inventarisatie 2003/2004, maar dit is inclusief ingebrachte soorten en exoten die als relict uit de tijd van Cebeco zijn overgebleven. Tussen 1995/1996 en 2004 heeft een verschuiving van (dominante) soorten plaatsgevonden. Zo is een aantal akkerkruiden, waaronder akkerandorn, verdwenen en zijn beeldbepalende soorten als akkerviooltje, Canadese fijnstraal, gewoon langbaardgras, grote windhalm en schapenzuring sterk achteruit gegaan. Soorten die opvallend zijn toegenomen behoren voornamelijk tot de vochtige bemeste graslanden en droge, neutrale tot zure graslanden. Tot de eerste groep horen gestreepte witbol, gewone hoornbloem en gewoon duizendblad, tot de tweede soorten als gewoon biggenkruid, Jacobskruiskruid, kleine veldkers, muizenoor, zandhoornbloem, gewoon struisgras, hazenpootje en oranje havikskruid. Ook bosdroogbloem en duinriet, kapvlaktesoorten, zijn sterk toegenomen. Er heeft dus onder andere een verschuiving plaatsgevonden van enkele akkerkruidgemeenschappen naar de Vogelootjes- associatie. Door successie is deze pionier associatie zich aan het ontwikkelen naar de associatie van Schapengras en Tijm, typerend voor meer stabiele, droge Pleistocene graslanden. Het dominant voorkomen van gewoon purpersteeltje en bleek dikkopmos past goed in dit plaatje. Drie opvallende grassen zijn (plaatselijk)

behoorlijk dominant: gestreepte witbol (foto 10), duinriet en gewoon struisgras. Gestreepte witbol is een soort van bemeste graslanden en één van de redenen geweest om de bovengrond met rogge enkele jaren uit te mijnen, zodat deze soort niet de overhand zou krijgen. In de oostelijke en noordelijke delen is gestreepte witbol nu toch opvallend dominant. Toch is de Plantage Willem III niet veranderd in een witbolwoestijn, iets wat wel gebeurde op het zuidelijke akkertje van de Remmerdense Heide. Dit akkertje is van 1987 tot en met 1993 verschaald door het verbouwen van graan en mosterd. Na braaklegging liep deze akker in het voorjaar van 1994 vol met gestreepte witbol.

Naast gestreepte witbol komen op meerdere plekken dichte matten duinriet voor (met name noordwestelijk) en domineert op veel plekken gewoon struisgras. Al deze grassen kunnen voor vervilting van de bodem zorgen, waardoor kruiden niet meer kunnen kiemen. Zowel gestreepte witbol als duinriet duiden op verzuring en vermisting. Toch hebben ook soorten van droge, zure en voedselarme omstandigheden zich weten te vestigen: struikhei, mannetjesereprijs, kruipbrem, stekelbrem en pilzegge van de droge heiden. Ook veel soorten van de droge zure graslanden zijn in (vrij) grote aantallen aanwezig: brem (foto 11 en 12), dwergviltkruid, fijn schapengras, gewone veldbies, gewoon struisgras, grasklokje, hazenpootje, muizenoor, zandblauwtje en zilverhaver. Grasklokje is spectaculair in opmars in het zuidwestelijke deel.

De vegetatie kan opvallend verschillend zijn op relatief korte afstand. Vooral het groepsgewijs voorkomen van

⁶ Inventarisatie van de Plantage Willem III in 2004 door de leden van KNNV, afdeling Wageningen e.o. Planten, Mossen, Vogels, Sprinkhanen, Libellen, Dagvlinders.

Foto 12. Brem op Plantage. Renk Ruiter 2007 en 2008.

Foto 13. Klein warkruid of duivelsnaaigaren.

soorten als wilde peen, gewone margriet en gewone agrimonie lijkt te duiden op het lokaal voorkomen van bodems met een wat hoger leemgehalte. Opvallend is dat veel van deze net iets rijkere soorten via hooi de Plantage zijn ingebracht (rond 1995). De volgende net iets 'rijkere' soorten zijn via hooi ingebracht: geel walstro, gele morgenster, gewone agrimonie, gewone brunel, gewone margriet, groot streepzaad, knooppkruid, paarse morgenster, pastinaak, peen, tripmadam, wilde marjolein en wilde reseda. Mogelijk is hooi van onderlangs de Grebbeberg gebruikt. Het hooi is in de omgeving van 'het Gat' verspreid. Er was hooi verzameld om meer zaad in te brengen, maar dat hooi is door brand in de opslagschuur verloren gegaan.

Het voorkomen van sommige soorten is misschien deels terug te voeren op een proef uit 1997. Meer algemene doelsoorten van droog grasland (Zilverhaver-verbond) zijn toen geïntroduceerd⁷ op 2 plekken in proefvlakken van 6 bij 6m. Op een onderlinge afstand van 15cm werd steeds 1 plantensoort uitgezaaid. Het gaat om: *schapengras*⁸, *reukgras*, *zandzegge*, *borstelgras*, *muizenoor*, *knooppkruid*, *scherpe fijnstraal*, gewoon *biggenkruid*, *grasklokje* en *tandjesgras*.

Spontane opslag van berk heeft vooral in de overgangperiode (rond 1995) plaatsgevonden. Nieuwe houtige opslag bestaat grotendeels uit grove den en brem. Vooral in de hoekpunten vindt bosvorming plaats. Grove den vestigde zich de eerste instantie met name massaal in de noordwestlob, maar op dit moment is deze soort zich ook in het oosten flink aan het uitbreiden. Lokaal is bramenruigte tot ontwikkeling gekomen.

De soortenrijkdom aan planten is op de Remmerdense Heide een stuk lager, met name de jonge bossen zijn soortenarm. De volgende twee Rode Lijst soorten zijn in 2000 door de NJN gevonden: grondster (kwetsbaar) en klein warkruid (bedreigd, foto 13). Klein warkruid komt nog steeds op jonge heide voor, grondster is de laatste jaren niet meer waargenomen. De 2 heidevelden zijn behoorlijk structuurrijk, waarbij het oudste (zuidelijke) perceel de grootste structuurvariatie vertoont. Buiten klein warkruid komen er alleen meer algemene soorten voor (als struikheide, gewoon biggenkruid, rankende helmblom, vroege haver, pilzegge, trekkrus, tandjesgras, zandhoornbloem en bochtige smele).

Het bos van de Remmerdense Heide is relatief jong. Op de topografische kaart uit 1912 is te zien dat het deelgebied 'De Blokken' al bebost was, maar dat de rest van de Remmerdense Heide grotendeels nog uit heide bestond. 'De Blokken' bestaan voor een groot deel uit 60 à 70-jarige monoculturen van Japanse Lariks, met daarnaast enkele percelen Douglas en grove den. De struiklaag is slecht ontwikkeld en bestaat voor zover aanwezig vooral uit verjonging van Douglas en opslag van Amerikaanse vogelkers, met hier en daar een berkje of lijsterbes. De ondergroei wordt gedomineerd door bochtige smele. Twaalf hectare van deze monoculturen is recent (winter 2006/2007) geveld, wat dus bijna een kwart van De Blokken is. De ondergroei en bosverjonging verschillen per kapvlakte. In veel percelen wordt de ondergroei gedomineerd door bochtige smele, kale plekken fungeren als kiemplek voor heide. Verder komt in sommige percelen veel rankende helmblom voor, vooral in de gerooide Douglas opstanden. De verjonging bestaat uit ruwe berk, lariks, Douglas, grove

⁷ Afkomstig van een wegberm op de kruising van de A1 met de N203 op de Zuid-Veluwe.

⁸ Geen onderscheid naar ondersoort gemaakt.

den, wat lijsterbes en zomereik, soms met veel opslag van Amerikaanse vogelkers.

De overige bospercelen zijn veelal jonger en bestaan uit grove den, berk, fijnspar, wat Douglas en Amerikaanse eik. De meest percelen zijn niet veel ouder dan 50 jaar en op heide geplant. Verspreid komen oude vliegdennen voor. De struiklaag is weinig ontwikkeld. Amerikaanse vogelkers komt verspreid over het hele bos voor en heeft zich de laatste jaren sterk uitgebreid.

Het bos ten westen van het smeltwaterdal⁹ valt op door aanplant van een dichte struiklaag, met een open scherm van grove den, lariks en fijnspar. De struiklaag bestaat uit veel Amerikaans krentenboompje en daarnaast vuilboom, hazelaar, lijsterbes en opschot van Amerikaanse vogelkers. Ook is lokaal zwarte els aangeplant. Sommige afdelingen bestaan hier uit een struikbos van Amerikaans krentenboompje.

Het bos ten westen van het noordelijke heideterrein valt in positieve zin op (afdeling 2n). Dit is een 80-jarig grove dennen bos met berk en zomereik. Door dunningen is hier flink variatie in leeftijd ontstaan en is ook de struiklaag beter ontwikkeld, met soorten als lijsterbes en vuilboom.

Fauna

Zowel het aantal soorten broedvogels als het aantal territoria is de afgelopen 10 jaar flink toegenomen op de eigenlijke Plantage. Het aantal soorten steeg van 31 in 1995 naar 42 in 2004, het aantal territoria van 131 naar 262. Acht Rode Lijst soorten hebben sinds 1995 op de Plantage gebroed (zie tabel 3 en voor een volledig broedvogeloverzicht bijlage 1).

De fitis is de meest algemene broedvogel, met 28 territoria in 2004, koolmees en vink komen op de tweede en derde plaats. Naast de fitis zijn enkele struweelvogels opvallend algemeen, met name de geelgors (foto 14) en boompieper.

Daarnaast is de boomleeuwerik met rond de vijf paartjes aanwezig. Twee soorten van open gebieden met veel struiken en ruigere vegetatie doen het goed in de Plantage: de kneu en de roodborsttapuit (6 territoria in 2004). Enkele soorten zijn opvallend afwezig: graspieper, veldleeuwerik, patrijs, paapje en tapuit. Wat deze soorten delen is dat het grondbroeders zijn en dus verstoringgevoelig. Daarnaast is de vegetatie voor de graspieper en veldleeuwerik mogelijk te hoog en ruig.

Een grote kolonie oeverzwaluwen heeft in 2008 de afrondende werkzaamheden rond de faunapassage Elst weten uit te stellen (foto 15).

De Remmerdense Heide herbergde van 1994 tot 2003 de 4 rode lijst soorten (zie tabel 4 en voor een volledig broedvogeloverzicht bijlage 2):

Vink, roodborst en fitis zijn de meest algemene broedvogels. Roofvogels zijn goed vertegenwoordigd met buizerd, havik, soms een paartje sperwer en tegenwoordig weer een paartje boomvalken. 's Nachts zijn er bosuilen en in de schemering kan tegenwoordig weer de houtsnip worden waargenomen. Spechten zijn vertegenwoordigd met de groene specht, grote bonte specht, kleine bonte specht en vroeger de zwarte specht. Verdere broeden er enkele leuke soorten die grotendeels gebonden zijn aan naaldbos: (vuur)goudhaantje, goudvink en kruisbek. Tot het begin van de jaren 80 kwam de nachtzwaluw voor in het gebied. Hoge recreatiedruk in die tijd heeft deze soort waarschijnlijk de das omgedaan.

De delen van de Plantage met een goede zonexpositie en een wat schralere vegetatie zijn het rijkst aan sprinkhanen. De soorten die op schrale graslanden te verwachten zijn, zijn op de tegenwoordig zeldzame veldkrekkel na,

⁹ Afdelingen 2a, b, c, d,e, f, h,j en k.

Tabel 3. Territoria vogels van de Rode Lijst in de periode 1995-2004. Deelgebied Plantage.

Nederlandse naam	RL	95	99	00	04
Graspieper	GE	0	2	0	0
Grauwe vliegenvanger	GE	0	0	0	2
Groene specht	KW	0	0	0	1
Kneu	GE	2	0	0	3
Huisemus	GE	5	1	1	0
Matkop	GE	1	0	0	0
Patrijs	KW	1	1	0	0
Ringmus	GE	12	10	3	12

Tabel 4. Territoria vogels van de Rode Lijst in de periode 1994-2003. Deelgebied Remmerdense Heide.

Nederlandse naam	RL	94	98	00	03
Grauwe vliegenvanger	GE	2	0	0	0
Groene specht	KW	1	0	0	1
Koekoek	KW	1	1	1	0
Matkop	GE	8	10	5	6

Foto 14. Mannetje geelgors, zingend. Flip de Nooyer, Foto Natura.

Foto 15. Kolonie oeverzwaluwen bij de Faunapassage. Renk Ruiter, 2008.

foto 16 Rupsen van de Sint-Jakobsvlinder. Dirk Prins, 1999

Foto 17. Foeragerende zandhagedis. Ingo Arndt. Foto Natura.

aanwezig. Het gaat om gewoon doorntje, schavertje, zoemertje (Rode Lijst kwetsbaar), kustsprinkhaan, grote groene sabelsprinkhaan, snortikker, wekkertje, ratelaar, knopsprietje, krasser en bruine sprinkhaan. Krasser, ratelaar en bruine sprinkhaan zijn het meest algemeen. De geringe presentie van het knopsprietje komt waarschijnlijk door het ontbreken van voldoende zandige open plekken. Overige soorten die voorkomen: sikkelsprinkhaan (Rode Lijst gevoelig), zeggedoorntje en struiksprinkhaan. Vlinders die zich thuisvoelen op de plantage zijn: bruin zandoogje, bruin blauwtje en Icarusblauwtje, zwartsprietdikkopje, klein koolwitje en de kleine vuurvinder. Het bruin blauwtje staat op de Rode Lijst als kwetsbaar. Het bruin zandoogje is verreweg het meest algemeen. Daarnaast zijn het zwartsprietdikkopje en de kleine vuurvinder algemeen. Opvallend is het zeer geringe voorkomen van schoenenlappers (zoals dagpauwoog en kleine vos) en het ontbreken van soorten als argusvlinder, koevinkjes, luzernevlinders, koninginnepages en eikenpages bij de inventarisatie uit 2004. Soorten die deels in de jaren 90 wel zijn waargenomen. Daarnaast zijn toen heideblauwtje en heivlinder op de Remmerdense Heide gezien. Van de nachtvlinders valt één soort sowieso op: de hier zeer algemene Sint-Jakobsvlinder. De hoeveelheid rupsen verschilt sterk van jaar tot jaar, maar in sommige jaren gaat het om honderdduizenden (foto 16). Zandhagedissen (foto 17) worden frequent waargenomen op zowel de Plantage als de heide. Het moet een levensvatbare populatie betreffen, maar de populatiegrootte is onbekend. Op de Plantage schuilen zandhagedissen bij gevaar in struikgewas, vaak onder brem. In 2004 zijn er waarschijnlijk ook enkele levendbarende hagedissen waargenomen. De meeste libellen in het gebied zijn beperkt tot de poel bij de tabaksschuur, 15 van de 17 soorten die gevonden zijn beperken zich grotendeels tot dit kleine vijvertje.

Het gaat om algemene soorten. Veel hommels en bijen zijn in het gebied aanwezig. Deze soortgroepen zijn niet geïnventariseerd. Steenhommels komen in grote getallen voor. Ook pluimvoetbijtjes zijn makkelijk waar te nemen. Algemene zoogdieren als ree, egel, haas, konijn, vos en eekhoorn zijn aanwezig. De boommarter komt in het gebied (waarschijnlijk) niet voor. Het aan de oostkant van het plangebied grenzende Landgoed Remmerstein herbergt wel boommarters. De rosse woelmuis, dwergspitsmuis en bosspitsmuis zijn waargenomen. Een groep damherten (circa 19 groot) graast met de Koniks en Galloways mee.

Elster Buitenwaard

Deze uiterwaarden zijn (nog) niet erg soortenrijk, een behoorlijk oppervlak is nog in agrarisch beheer. Lokaal langs de zomerkade en onderlangs de steilrand komen enkele stroomdalsoorten voor: echte kruisdistel, heksenmelk en kattendoorn (de laatste 2 alleen onderlangs de steilrand). Onderlangs komen ook zeepkruid, kruipend stalkruid en veldlathyrus voor. Buitenkaads komen enkele minder algemene soorten voor: goudzuring, wollige munt, poelruit, viltig kruiskruid en gevleugeld helmkruid. Langs de plas komen gewone bermzegge, valse voszegge, slibbladige ooievaarsbek, platte rus en zwanenbloem voor. Op de locatie van de ecopassage Elst was een waardevolle oud bosgroeiplaats aanwezig, met wintereik en bosanemoon. Daarnaast kwamen adelaarsvaren, schermhavikskruid, valse salie en lelietje-der-dalen voor. De strook onderlangs bij Remmerden herbergt enkele bijzondere soorten: stinkende ballote, grasklokje, kruisbladwalstro, klein glaskruid en zacht vetkruid.

In de winter is de uiterwaard van belang als rust en foerageergebied voor grauwe, kol- en brandganzen. De plas wordt dan bevolkt door wilde eenden, kuifeenden,

meerkoeten en smienten. Ook wulpen, scholeksters, kieviten, grutto's en tureluurs maken tijdens de trek gebruik van de Buitenwaard. Langs de kribben bevinden zich vaak enkele oeverlopers.

De Buitenwaard herbergt een populatie rugstreeppadden.

1.6 Recreatie

De Plantage Willem III (inclusief Remmerdense Heide) is vrij toegankelijk over wegen en paden. Honden zijn niet toegestaan, vanwege de grazers. Ten zuiden van het MOB complex¹⁰ ligt een veldje dat buiten de begrazingseenheid is gehouden, hier zijn honden toegestaan. De Elster Buitenwaard is niet toegankelijk. Over de Plantage en de aangrenzende Remmerdense Heide zijn twee wandelroutes uitgezet: één van 3,5 en één van 8km. De korte route blijft binnen de begrenzingen van het gebied, de langere route voert over de stuwwal het gebied uit naar de zandafgraving Kwintelooyen en weer terug. De vele veepadjes door het gebied worden ook door wandelaars gebruikt, met verstoring tot gevolg. Vooral grondbroeders zijn gevoelig voor verstoring.

Het gebied is ingericht voor rustige en niet al te groot-schalige recreatie en is primair op natuurliefhebbers gericht.

Het nabijgelegen Kwintelooyen is een Groene Entree van het Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug.

Hier zijn de faciliteiten voor drukkeren vormen van recreatie.

1.7 Beleid

De Plantage Willem III (inclusief Remmerdense Heide) en Elster Buitenwaard staan in het streekplan 2005-2015 van de Provincie Utrecht aangegeven als landelijk gebied categorie 4 (hoofd functie natuur). Beide gebieden zijn onderdeel van de EHS. Daarnaast is de Elster Buitenwaard

vogelrichtlijngebied¹¹ en door het ministerie van LNV vooraangewezen als onderdeel van het Natura 2000 gebied 'Uiterwaarden Neder-Rijn' (nummer 66). Kernopgaven vanuit de Natura 2000 doelstelling voor dit gebied zijn grasetende watervogels, plasdras situaties, droge graslanden en droge hardhoutoobossen. De volgende vogelrichtlijnsoorten zijn opgegeven: porseleinhoen, kwartelkoning, ijsvogel en oeverwaluw als broedvogel, fuut, aalscholver, kleine zwaan, kolgans, grauwe gans, smient, krakeend, pijlstaart, slobbeend, tafeleend, kuifeend, nonnetje, meerkoet, kievit, grutto en wulp als niet broedvogel. Trekker voor het op te stellen beheerplan is de Provincie Gelderland.

In de planologische kernbeslissing 'Ruimte voor de Rivier' geeft het Rijk aan wat er moet gebeuren om de bescherming van het rivierengebied tegen overstromingen op het vereiste niveau te brengen en tegelijk een bijdrage te leveren aan het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Vanuit deze kernbeslissing ligt voor de Elster Buitenwaard geen opgave. Wel moet worden voldaan aan de wet beheer rijkswaterstaatswerken. De doorstroom van de rivier bij maatgevend hoogwater moet op het niveau van 1997 blijven. Als uitwerking van de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra is in 1991 voor het rivierengebied de Nadere Uitwerking voor het rivierengebied (NURG) vastgesteld. De doelstelling van het NURG-programma is het realiseren van circa 7.000ha nieuwe natuur in de uiterwaarden van de Rijnakken en het bedijkte deel van de Maas. Als einddatum is 2015 gesteld. Een van de stimuleringsprojecten uit het NURG-programma is het project Noordover Nederrijn. Dit project vormt het kader waarbinnen de herinrichting van de afzonderlijke uiterwaarden plaatsvindt. Herinrichting van de Elster Buitenwaard heeft tot op heden niet plaats-

¹⁰ Mobilisatie complex.

¹¹ Het gebied kwalificeert vanwege het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen kleine zwaan en kolgans (niet broedvogels) en omdat het behoort tot een van de vijf belangrijkste broedgebieden van kwartelkoningen in Nederland.

Foto 19. Uitzicht over de Nederrijn, de faunapassage en de Plantage. Renk Ruijter, 2009.

Foto 18. Kees Folkerts, 2008.

gevonden. Wel is de barrièrewerking van de N225 tussen Elst en Remmerden opgeheven door de aanleg van een faunapassage (foto 19).

De Plantage Willem III en Remmerdense Heide zijn onderdeel van het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. In de Notitie Heideherstel van de Provincie Utrecht is 10ha heide-uitbreiding opgenomen om de interne versnippering in het plangebied te verminderen. Daarnaast nog 3ha om de Remmerdense Heide te verbinden met de heide bij Elst. De provincie heeft in het natuurgebiedsplan Utrechtse Heuvelrug (2002) de Plantage Willem III en Remmerdense Heide Utrechtse Natuurdoeltypen (UNAT) toebedeeld (tabel 5). In het natuurgebiedsplan uiterwaarden van Nederrijn en Lek staan voor de Elster Buitenwaard de natuurdoeltypen beschreven (tabel 6). Voor de pakketten uit programma-

beheer aangevraagd voor Plantage Willem III en de Elster Buitenwaard zie tabel 7 en 8.

1.8 Evaluatie beheer

Het plangebied is zeer waardevol:

- Op de Utrechtse Heuvelrug is dit het enige grote, schrale en open gebied op de overgang van hoog naar laag (hier de uiterwaarden). Door de openheid is het smeltwaterdal op de Plantage goed beleefbaar, iets wat door bebossing zeldzaam is geworden.
- Door de aanleg van de ecopassage is hier uitwisseling tussen de uiterwaarden en de Heuvelrug mogelijk.
- Het gebied is rijk aan archeologische vindplaatsen en heeft een bijzondere geschiedenis. Zowel de archeologie als de geschiedenis zijn zichtbaar.

Tabel 5. Utrechtse Natuurdoeltypen voor de Plantage Willem III.

PW3/Remmerden	UNAT-code	Omschrijving	Opp. (ha)
bestaande natuur	hz3.09	Droge heide	21
	hz3.11d	Struweel, mantel en zoom, begraasd, droog	3
	hz3.13 / hz3.14	Bos arme zandgrond, bos leemgrond	93
nieuwe natuur	hz3.09	Droge heide	52
	hz3.11d	Struweel, mantel en zoom, begraasd, droog	26
	hz3.13d	Bos, arme zandgrond, droog	26
Totaal			221

Tabel 6. Utrechtse Natuurdoeltypen Elster Buitenwaard.

Elster Buitenwaard	UNAT-code	Omschrijving	Opp. (ha)
bestaande natuur	ri3.02	Plas en geïsoleerde strang	7
nieuwe natuur	ri3.02	Plas en geïsoleerde strang	34
	ri3.05v	Stroomdalgrasland, vochtig	75
	ri3.03	Rietland en ruigte, nat	2
	ri3.10	Bosgemeenschap van rivierklei	17
Totaal			131

Tabel 7. Pakketten programmabeheer Plantage Willem III

Pakket	Opp. (ha)
halfnatuurlijk grasland	113,15
soortenrijke heide	14,29
natuurbos	54,63
bos	34,06

Tabel 8. Pakketten programmabeheer Elster Buitenwaard.

Pakket	Opp. (ha)
halfnatuurlijk eenheid	2,68
plas en ven	7,19
natuurlijke eenheid met begrazing	1,08

Foto 20. Galloway en damhert hinde. Renk Ruffer, 2007.

Ten aanzien van beheer:

- *Integrale begrazing*
 - De Plantage Willem III is na 10 jaar integrale begrazing nog grotendeels open. Jonge (< 5 jaar) opslag van grove den is algemeen en dreigt de openheid aan te tasten. De 'uithoeken' zijn volgelopen met grove dennen opslag. Opslag van berk is voornamelijk tot stand gekomen voor de begrazing begon.
 - Flora van schrale en droge graslanden is goed vertegenwoordigd. Daarnaast vallen leemrijkere plekken meteen op door een afwijkende vegetatie. De oppervlakte aan door gestreepte witbol en duinriet gedomineerde vegetaties is de afgelopen jaren echter flink toegenomen. Bramenstruweel neemt elk jaar toe. De opslag van brem is beperkt gebleven tot vooral de eerste paar jaar.
- *Bosbeheer*
 - Door het stoppen van akkerbouw zijn enkele zeldzame akkerkruiden weer verdwenen. Aanleg van natuurakkers zou ook voor de fauna goed uitpakken (bv. geelgors, veldleeuwerik en patrijs).
 - Door het kappen van 12ha Douglas en lariks monoculturen is de ruimtelijke variatie in De Blokken vergroot. Verjonging van inheems loofhout komt door de rundveebegrazing moeilijk op gang. Verjonging van grove den, uitheems naaldhout en opslag van Amerikaanse vogelkers profiteren.
 - Amerikaanse vogelkers vormt in het hele bos een probleem. Na kap van de zaadbronnen en intensieve bestrijding in de jaren 80 was de soort hard op zijn retour. Door gebrek aan ingrijpen de afgelopen jaren is de soort weer algemeen en agressief verjongend aanwezig.

- Die percelen die relatief intensief beheerd zijn d.m.v. dunningen met toekomstbomen hebben de best ontwikkelde structuur en de grootste variatie in soort.
- *Heide*. De zuidelijke heide is structuurrijk, o.a. door zeer kleinschalig te plaggen in het verleden. Hier komen zeldzame soorten voor. Het noordelijke heideveld is minder structuurrijk, maar was enkele decennia een lariksofstand. Opslag van bomen en struiken dreigt op termijn de heide dicht te groeien. De bossage tussen beide percelen is in enkele jaren tijd flink breder geworden. Uitbreiding van de heide zou de kans op hervestiging van kritische soorten verhogen.
- *Cultuurhistorie*. Het gevoerde beheer heeft geen rekening gehouden met de cultuurhistorische waarde van de Plantage Willem III. Door het omtrekken van bomen in lanen en houtwallen zijn de cultuurhistorische dragers van het gebied beschadigd. Ook het vee zorgt voor beschadiging van houtwallen en lanen (met name de beukenlaan naar het oude hoofdgebouw). Met het verdwijnen van de akkers is een einde gekomen aan het historische landgebruik. De locaties van de verdwenen tabaksschuren zijn in het veld niet zichtbaar.
- *Archeologie*. Het gevoerde beheer heeft rekening gehouden met de archeologische waarden van het gebied. Grafheuvels zijn vrij van opslag en worden door vrijwilligers jaarlijks gemaaid.
- *Aardkundige waarden*. Het beschermde smeltwaterdal is op de Plantage goed zichtbaar, maar dreigt richting de Remmerdense Heide op termijn vol te lopen met bosopslag. In de Remmerdense Heide is het dal veel minder beleefbaar door jong bos.
- *Recreatie*. Door de vele veepadjes in het terrein, waaieren recreanten uit over het gebied. Daardoor zijn er, met name in het weekend, te weinig rustige delen in het gebied. Loslopende en aangelijnde honden en in mindere mate mountainbikers (allemaal verboden) vormen een probleem.

2 Doelstellingen

Dit hoofdstuk beschrijft wat Het Utrechts Landschap voor ogen heeft met het beheer op de Plantage Willem III, de Remmerdense Heide en de Elster Buitenwaard. Maatregelen worden in het volgende hoofdstuk behandeld.

De doelstelling van Het Utrechts Landschap voor deze gebieden in hoofdlijnen:

- Een groot, droog en schraal, open gebied op de overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar de uiterwaard met een daarvoor kenmerkende diversiteit aan planten en dieren.
- Fungeren als ecologische verbindingzone tussen de Utrechtse Heuvelrug en het uiterwaarden gebied van de Nederrijn.
- Behoud en herstel van cultuurhistorische, archeologische en aardkundige waarden.
- Ruimte voor recreanten om van de natuur, cultuur en rust te genieten.

2.1 Plantage Willem III

Doel van Het Utrechts Landschap met de Plantage Willem III:

- Een grotendeels open landschap dat voor een belangrijk deel bestaat uit droog bloemrijk grasland (o.a. Vogelpootje-associatie en associatie van Schapengras en Tijn), met lokaal schralere vegetaties (associatie van Liggend walstro en Schapengras). In deze grasland-vegetaties kale, zandige plekken als kiembed voor planten en geschikt biotoop voor tal van insecten.
- In dit open landschap ook bremstruwelen en jonge grove dennen als biotoop van tal van vogels, zandhagedissen en insecten. Lokaal ook opgaand berkenbos.
- Behoud van de nog aanwezige cultuurhistorische elementen en zichtbaar maken van het cultuurhistorisch gebruik als tabaksplantage.
- Een open, zichtbaar sneeuwmeltwaterdal.

- Een akker rijk aan akkerkruiden en fauna, omgeven door een soortenrijke houtwal.

Door gebruik te maken van jaarrond begrazing gecombineerd met gestuurde schapenbegrazing en door bosopslag periodiek te verwijderen blijft de Plantage een open gebied met een zeldzame vegetatie van droge graslanden en de daaraan gebonden fauna (foto 21). Deze open vegetatie wordt gekenmerkt door soorten als grasklokje, steenanjer en wilde tijn, muizenootje, Duits viltkruid, dwergviltkruid, bosdroogbloem, zandblauwtje en gewoon biggenkruid. Grassen bestaan ondermeer uit gewoon struisgras, fijn schapengras, eekhoorngras en rood zwenkgras. De vele kale, zandige plekkjes zijn een belangrijk biotoop voor tal van insecten, waaronder wespen en mieren. Ook zandhagedissen voelen zich in deze graslanden thuis. Het plaatselijk aanwezige bremstruweel en de bosopslag zijn van groot belang voor roodborsttapuiten, boomleeuweriken, boompiepers en geelgorzen. Bremstruweel fungeert ook

Foto 21. Uitzicht over de Plantage. Paul Vesters, 2008.

als schuilplaats voor zandhagedissen. Hopelijk weet de draaihals te profiteren van de berkenbosjes. Door verspreid over ruimte en tijd opslag van grove den op te ruimen zal deze belangrijke voedselbron (bladluizen) van wespen en mieren (*Formica* spp.) altijd ergens aanwezig zijn. De lanen en houtwallen vormen het historische raamwerk. De plaats van de gesloopte tabaksschuren zal weer zichtbaar gemaakt worden. Door een akkertje te gaan beheren krijgen akkerkruiden en vogels als patrijs weer een kans en wordt het cultuurhistorische beheer weer zichtbaar.

2.2 Remmerdense Heide

Doel van Het Utrechts Landschap met de Remmerdense Heide:

- Een structuurrijke droge heide, grotendeels bestaand

uit de associatie van *Struikhei* en *Stekelbrem*, met bijbehorende fauna¹³, afgewisseld met kale zandige plekken en heischrale vegetaties (associatie van *Liggend walstro* en *Schapengras*).

- Geleidelijke overgangen van bos naar heide, waaronder boomheides met een open scherm van oude grove dennen.
- Een heideterrein van voldoende omvang om verstoringgevoelige soorten ruimte te bieden.
- Een open sneeuwsmeltwaterdal begroeid met een structuurrijke heide.
- Grafheuvels met zicht op elkaar en de Nederrijn, begroeid met heide en heischrale vegetatie.
- Een geleidelijke overgang van het heideterrein naar de droge graslanden van de Plantage.

¹³ Waaronder een grote levensvatbare populatie zandhagedissen.

Foto 22. Nachtwaluw. Cisca Castellijns, Foto Natura.

Foto 23. De faunapassage Elst. Marco Glastra, 2007.

- Een gemengd, grotendeels inheems bos met een gevarieerde structuur en een zo hoog mogelijke biodiversiteit.

De heide wordt gekenmerkt door structuurvariatie, met plekjes jonge heide en daarop parasiterend klein warkruid, afgewisseld met oudere korstmossenrijke heide in allerlei ontwikkelingsstadia. Op deze heide komen zeldzame soorten voor als stekelbrem, kruipbrem en kleine wolfsklauw. Kale zandige plekjes bieden ook hier tal van insecten een biotoop, zoals zandbijen (*Andrena* spp.). De heischrale, grazige vegetatie biedt hopelijk ook valkruid een geschikt vestigingsmilieu. De heide gaat geleidelijk over in het bos. Deze geleidelijk overgangen zijn belangrijk voor zowel vogels (boomvalk, boomleeuwerik, gekraagde roodstaart en geelgors) als zandhagedissen en insecten (zoals bosmier). De heide gaat richting de Plantage geleidelijk over in door grassen en kruiden gedomineerde vegetaties. Er ontstaat een groot, droog en schraal gebied van heide in het noorden en droge graslanden in het zuiden op de overgang van de Heuvelrug naar de uiterwaard. Door de omvang van de heide en de vele geleidelijke overgangen krijgt ook de nachtzwaluw weer een kans (foto 22). Het sneeuwsmeltwaterdal wordt volledig zichtbaar van begin op de Remmerdense Heide tot op de Plantage. Ook het uitzicht vanaf de grafheuvels wordt weids, met in de winter uitzicht op de Nederrijn.

Het bos op de Remmerdense heide zal een gemengd karakter hebben van grove den met berk en zomereik. Het bos buiten de begrazing in De Blokken heeft de komende beheerperiode nog een flink aandeel uitheems naalddhout. Maar zal al een stuk gevarieerder zijn in zowel leeftijd als soort door natuurlijke verjonging en aanplant.

2.3 Faunapassage Elst

Het belangrijkste doel van de faunapassage (foto23) is:

- Het creëren van een verbinding tussen de hoge zandgronden van de Utrechtse Heuvelrug en lage gronden van de uiterwaarden van de Nederrijn, zodat:
 - Trek tussen rustgebieden, woongebieden en voedselgebieden zowel dagelijks als seizoensgebonden mogelijk wordt.
 - Trek tussen overwinteringgebieden en voortplantingsgebieden mogelijk wordt.

Veel soorten zullen profiteren van deze eerste grote verbinding tussen de Heuvelrug en uiterwaarden. Het gaat om zowel grote zoogdieren als das, ree en wellicht op termijn edelhert als om kleinere zoogdieren als watervleermuis en bosmuis en reptielen als de ringslang. Ook vliegende insecten als de sleedoornpage kunnen gebruik maken van deze passage.

2.4 Elster Buitenwaard

De bezittingen van Het Utrechts Landschap in de Elster Buitenwaard zijn op dit moment nog beperkt. Voor deze EHS-begrensde uiterwaard zal een aparte inrichtingsvisie worden opgesteld. Met de aanleg van de faunapassage is uitwisseling tussen de hoge gronden van de Heuvelrug en de lage uiterwaardgronden ook voor het vee straks mogelijk. Voorlopig heeft Het Utrechts Landschap als doel:

- De begrazing van de Elster Buitenwaard en Plantage Willem te integreren, voornamelijk om meer te weten te komen over het graasgedrag van runderen en paarden wanneer deze de beschikking hebben over zowel natte, voedselrijke uiterwaarden als droge, hogergelegen graslanden.

Randvoorwaarde:

- De doelstelling van de Plantage zoals hierboven beschreven wordt niet geschaad, het gebied moet open blijven en niet verruigen of vergrassen.

De kuddegrootte is hierbij van groot belang. Deze zal worden vergroot op het moment dat de Elster Buitenwaard bij de begrazingseenheid wordt betrokken.

2.5 Recreatie

Doel van Het Utrechts Landschap met de recreatie op Plantage Willem III:

- *Recreanten de mogelijkheid bieden te genieten van de rijke natuur, cultuurhistorie, archeologie en aardkundige waarden van het gebied.*
- *Rust in het gebied voor zowel mensen als dieren waarborgen.*

Naast het natuurschoon, zal ook de rijke geschiedenis van het gebied beter zichtbaar en dus beleefbaar gemaakt worden. Ook het aardkundige smeltwaterdal wordt, zoals hierboven beschreven, veel zichtbaarder. Door dit dal komt een wandelroute.

Door recreatie te zoneren zal met name het oostelijk deel van de Plantage en Remmerdense heide rustig zijn, waardoor grondbroeders alle ruimte krijgen om te broeden. Ook het centrale deel van de heide zal rustig worden. In het westelijke deel van de Plantage worden extra wandelroutes aangelegd. De vele veepaadjes zijn niet bedoeld als wandelpad.

Honden zijn binnen het raster niet toegestaan. Dit geldt ook voor ruiters en alle vormen van fietsrecreatie.

2.6 Externe wensen

Door gericht beheer kan flink gestuurd worden in de ontwikkeling van natuurgebieden. Maar externe factoren en ontwikkelingen hebben een grote invloed op de haalbaarheid van doelstellingen. De volgende factoren hebben grote invloed op de kwaliteit van natuur en cultuur in het plangebied:

- *Verwerving gronden Elster Buitenwaard.*
De faunapassage kan niet volledig tot zijn recht komen zolang de Elster Buitenwaard voor een groot deel in agrarisch gebruik is. Het is logisch dat nu de passage afgerond is ook dit Natura2000 gebied wordt ingericht voor de natuur. Daarom wil Het Utrechts Landschap dat er schot komt in de grondverwerving. Daarnaast verwerft Het Utrechts Landschap graag de manage (0.36ha) die nu als enclave in de Plantage ligt.
- *Verwerving gronden Remmerden.* De landbouwgronden rondom Remmerden zijn slechts deels begrensd als EHS, terwijl er hier prachtige kansen liggen (soortenrijke graanakkers, met een rijk akkerfauna, o.a. ortolanen). Het Utrechts Landschap verwerft graag de gronden rondom Remmerden, niet in de laatste plaats om uitbreiding van dit industrieterrein in de toekomst te kunnen voorkomen.
- *MOB-complex.* Het MOB-complex vormt nu een hap uit de Plantage. Graag verwerft het Landschap ook deze grond, zodat een aaneengesloten gebied ontstaat.
- *Boommarters en de Veenendaalsestraatweg.* De Veenendaalsestraatweg grenst aan het plangebied en doorsnijdt 2 voor boommarters belangrijke gebieden. Hier worden relatief veel boommarters doodgereden¹⁴. Het Utrechts Landschap wil dat hier een passage voor i.e.g. boommarters komt.

¹⁴ 5 slachtoffers over 2,5 km in 11 jaar. Dit heeft een sterk negatieve invloed op de populatieontwikkeling van boommarters op de zuidoostelijke Heuvelrug.

3 Beheermaatregelen en inrichtingsmaatregelen

3.1 Inrichtingsmaatregelen

Project heide-uitbreiding. Tot de jaren 50 bestond de Remmerdense Heide grotendeels uit heide. Een deel van deze heide gaat hersteld worden. Heide-uitbreiding gaat plaatsvinden om de volgende redenen:

- De kans op hervestiging van kritische heidesoorten te vergroten.
- Het aardkundig waardevolle sneeuwsmeltwaterdal beter beleefbaar te maken.
- De archeologische waarden beter beleefbaar te maken door de samenhang tussen grafheuvels te benadrukken en het uitzicht vanaf de grafheuvels te vergroten.
- Het landschappelijke beeld te versterken, met name het uitzicht vanaf het noordelijke deel van de Remmerdense Heide over de Plantage en in de winter over de Nederrijn.
- De Remmerdense Heide en Plantage geleidelijk in elkaar te laten overgaan.

In totaal zal een heide-uitbreiding van ca. 18 ha plaatsvinden, zie tabel 9 (voor kaart zie bijlage 2).

Bij de uitbreiding van de heide (foto 24) worden geleidelijke overgangen naar het bos gecreëerd. Lokaal worden oude vliegdennen en berken gespaard, soms in groepjes. Het berkenbos (zuidoosthoek) en een oudere opstand grove

den worden door dunningen geopend en door begrazing ontwikkeld richting boomheide. De strook jonge berk die nu het zuidelijke en noordelijke heideveld scheidt, zal worden opengebrouwen, zodat groepjes ontstaan. Dit zal zo gebeuren dat vanuit het noorden van de heide er een uitzicht ontstaat over de Plantage. Jonge opslag op de bestaande heide wordt verwijderd.

De eikenwal die op de grens van de Remmerdense Heide en de Plantage Willem III ligt zal daar waar die grenst aan het sneeuwsmeltwaterdal indien uitzichtbelemmerend over ca. 100 m worden geroid. Op deze manier wordt het hele smeltwaterdal zichtbaar. De drinkpoel in het smeltwaterdal wordt gehandhaafd.

Bij het rooien van het bos zal laag bij de grond worden gezaagd. De stobbes worden niet verwijderd, zodat er weinig bodemverstoring optreedt. Stobbes fungeren als bron voor tal van insecten (waaronder rode bosmieren). Deze insecten hebben een grote aantrekkingskracht op nachtzwaluwen, een soort die Het Utrechts Landschap graag terug ziet keren. Strooisel wordt verwijderd en waar nodig geplagd. Plaggen heeft als nadeel dat er ideaal kiembed voor grove den ontstaat. Daarnaast ontwikkelt zich door grootschalig plaggen een gelijkjarige heide, met weinig structuur. Maar dit valt te voorkomen door direct na plaggen de graasdruk per terreindeel te variëren. Na uitbreiding van de heide zal de begrazing met runderen en paarden worden bijgestuurd

Tabel 9. Geplande heide-uitbreiding.

Naam	Opp. (ha)
Smeltwaterdal	5.50
Omgeving grafheuvels	3
Jong bos ten oosten van het smeltwaterdal	9
Deel berkenbos ten zuiden van heide	0.5
Totaal	18

Foto 24. Te rooien jong bos op de helling van het smeltwaterdal. Paul Vesters, 2007.

door een gescheperde schaapskudde. Ook de Plantage wordt deels betrokken bij deze begrazing (zie beheermaatregelen). De herinrichting van de Remmerdense Heide wordt van te voren goed gecommuniceerd naar recreanten en omwonenden. Bij de werkzaamheden zal rekening worden gehouden met archeologische waarden, zoals het karrenspoor. Daarom zal begeleiding van archeologen plaatsvinden.

Project inkleding faunapassage. Voor de aanleg van de faunapassage Elst is 0.7 ha waardevol bos verwijderd. Dit bos wordt rondom de faunapassage gecompenseerd. Deze inkleding is ondermeer van belang als dekking voor fauna. De volgende soorten worden gebruikt: wintereik, winterlinde, zoete kers, haagbeuk, Spaanse aak, meidoorn, sleedoorn, hondsroos, egelantier, wilde liguster, lijsterbes, vuilboom en hazelaar. Op de overgang naar de uiterwaarden ten zuiden van de N225 wordt ook een groep fladderiep aangeplant. Hierbij wordt gebruik gemaakt van autochtoon¹⁵ materiaal. De houtwallen worden uitgerasterd.

Project laanherstel. In het gebied worden twee lanen hersteld, de laan tussen het deelgebied De Blokken en de Remmerdense Heide en de oprijlaan naar de tabaksschuur. De eerste laan vormt grotendeels de grens van het uiterwaerden bosgebied. Amerikaanse eik wordt hier vervangen door beuk. De tweede laan die hersteld wordt is de oprijlaan naar de tabaksschuur op de Plantage. Deze vrij recent aangeplante beukenlaan (als vervanging van een oude laan) is door het vee kapot geschuurd (foto 25). Deze beuken worden vervangen door zomereik. De eiken worden groepsgewijs uitgerasterd, zodat het vee tussen de percelen aan weers-

zijde van de laan kan trekken, zonder de laan aan te tasten.

Project informatievoorziening parkeerplaats. De informatievoorziening op de parkeerplaats wordt aangepast. Er komt informatie over:

- Toegankelijkheid, wandelmogelijkheden en routes
- Het als aardkundig monument beschermde sneeuwmeltdal
- De faunapassage Elst en de belangrijke rol van de Provincie Utrecht
- Het beheer en de herinrichting van de Remmerdense Heide
- Cultuurhistorie en archeologie
- Het Nationale Park de Utrechtse Heuvelrug (groene zuil).

De informatie zal overzichtelijk worden gecombineerd, zodat er niet 6 verschillende borden staan.

3.2 Beheermaatregelen Remmerdense Heide

Voor de beheerkaart zie bijlage 3

Bosbeheer

- Amerikaanse vogelkers wordt, vooruitlopend op dunningen, intensief bestreden.
- De Blokken worden uit de begrazing genomen, zodat ook inheems loofhout zich kan verjongen. Daarnaast zal een perceel (zie beheerkaart) worden ingeplant met winterlinde en worden verspreid groepjes wintereik/winterlinde aangeplant. Verjonging van Douglas en lariks wordt verwijderd.
- Het oosten van de Remmerdense Heide bestaat uit 4 percelen die als landbouwgrond in gebruik zijn geweest. De 2 meest oostelijke zijn voedselrijk. Het noordwestelijke van deze 4 percelen is grotendeels

¹⁵ Plantmateriaal wat oorspronkelijk in het gebied voorkomt, zowel qua soort als genetisch.

Foto 25. Om te vormen laan. Bert Biemans, 2005.

begroeid met een spontaan bos. Het zuidwestelijke is voedselarm; hier staat veel bosdroogbloem en heide:

- De 2 meest oostelijke, voedselrijke percelen worden ook uit de begrazing genomen. Deze percelen worden ingeplant met winterlinde als dominante soort (ca. 60%), gemengd met wintereik, haagbeuk en hazelaar. De fijnsparren in de houtwallen worden verwijderd. In deze houtwallen wordt lokaal zoetkers aangeplant. De aanplant van dit bos kan deels dienen als compensatie voor de gewenste extra hectares heide-uitbreiding (t.o.v. de door de Provincie Utrecht geplande uitbreiding).
- In het perceel met spontaan bos worden Amerikaanse vogelkers en uitheems naaldhout bestreden. De overgang van dit perceel naar de heide/droog grasland van het vierde (zuidwestelijke) perceel wordt geleidelijk gemaakt.
- Het voedselarmere perceel wordt door de schaapskudde (zie heidebeheer) meebegraasd.
- Voor het overige bos van de Remmerdense Heide geldt dat door dunningen met toekomstbomen een inheems gemengd bos wordt ontwikkeld.

Heidebeheer

- Na heide-uitbreiding zal een gescheperde schaapskudde worden ingezet om de bestaande heide in stand te houden, de structuurvariatie te vergroten en het verwijderde bos om te vormen naar structuurrijke heide en heischrale graslanden. Het bos wat ontwikkeld wordt richting boomheide wordt ook begraasd.
- Houtige opslag wordt periodiek verwijderd.
- Jonge heide moet aanwezig blijven, o.a. voor het zeldzame klein warkruid. De verwachting is dat de gescheperde schaapskudde resulteert in voldoende jonge heide en open vegetatie met kale zandige plekje. Zo niet, dan wordt periodiek kleinschalig geplagd. In het verleden werkte dit kleinschalig plaggen sterk positief voor bijvoorbeeld klein warkruid.

3.3 Beheermaatregelen Plantage Willem III

Cultuurhistorie

- De tabaksschuren worden zichtbaar gemaakt door hun oppervlakte uit te maaien (in principe één keer per jaar). De gemaaide stukken vallen op door hun lagere vegetatie van eenzelfde leeftijd. Het maaisel wordt afgevoerd, waardoor deze plekken verder versralen en dus beter opvallen. Deze maatregel is ook botanisch interessant.
- Omgetrokken bomen in de houtwallen en singels worden afgezaagd en verwijderd, zodat deze karakteristieke lijnen zichtbaar blijven. In deze beheerperiode worden de houtwallen niet vervangen.
- Een perceel bij de tabaksschuur wordt (weer) een akkertje.

Deze akker inclusief de houtwallen wordt uitgerasterd. Op de akker zal winterrogge worden geteeld:

- De percelen worden jaarlijks geploegd: *niet dieper dan 20cm*.
- Eens per 2 jaar worden de akkers bemest met ruige stalmest.
- De winterrogge wordt dun gezaaid (ca. 60kg/ha-1), zodat akkerkruiden kunnen profiteren van zon en warmte. Zaad is afkomstig van natuurakkers van Het Utrechts Landschap en andere natuurakkers (op zandgrond) in de regio.
- Op afwisselende plaatsen blijft een strook van 10m breed in de winter overstaan, als voedselbron voor zoogdieren en akkervogels.

Graslandbeheer

- De jaarrond begrazing van de Plantage door runderen en paarden wordt aangevuld door de gescheperde schaapskudde die ook de Remmerdense Heide begraasd (foto's 26,27 en 28). Met name het noordelijke deel van de Plantage wordt door deze kudde meegenomen. Door drukbegrazing worden met gestreepte witbol en duinriet vergraste delen aangepakt. Deze kudde gaat ook een geleidelijke overgang van de heide naar de droge graslanden van de Plantage ontwikkelen.
- De openheid van de Plantage wordt in stand gehouden. Dit betekent dat het terrein niet verder mag dichtgroeien. Periodiek wordt opslag van grove den (en eventuele andere boomopslag) verwijderd. Dit gebeurt op zo'n manier dat er altijd ergens in het terrein jonge opslag aanwezig is voor insecten. De al wat oudere opslag van grove den ten noorden van het MOB-complex wordt deels verwijderd. Het smeltwaterdal wordt volledig opgehouden. Wanneer brem hier de openheid verstoord wordt deze verwijderd. Opslag van braam in het terrein wordt in toom gehouden door te klepelen, sterke uitbreiding van braamstruweel is ongewenst.
- Voorlopig wordt eerst de ontwikkeling van flora en fauna gevolgd onder het beheer van jaarrond begrazing gecombineerd met een gescheperde schaapskudde. Op termijn behoren kleinschalig plaggen en branden tot mogelijke aanvullende beheersmaatregelen. Deze aanvullende maatregelen worden genomen als bepaalde doelsoorten dreigen te verdwijnen. Het gaat bijvoorbeeld om soorten die gebonden zijn aan kale, zandige plekken.
- Bij het koppelen van de Elster Buitenwaard aan de Plantage zal de kuddegrootte worden aangepast aan de uitbreiding. Hierbij wordt rekening gehouden met de toename qua oppervlakte en voedselrijkdom¹⁶. Het graasgedrag van het vee wordt gemonitord. Mocht na enkele jaren blijken dat het vee de Plantage onvoldoende begraast dan zal worden ingegrepen.

¹⁶ Voor de voedselrijke uiterwaard geldt een graasdruk tussen de 1GVE per 2 en 4 hectare bij jaarrond begrazing.

Foto 26. Kempische heideschape. Renk Ruiter, 2009.

Foto 27. Galloway jong en mannetje damhert. Renk Ruiter, 2007.

Foto 28. Koniks. Paul Vesters, 2008.

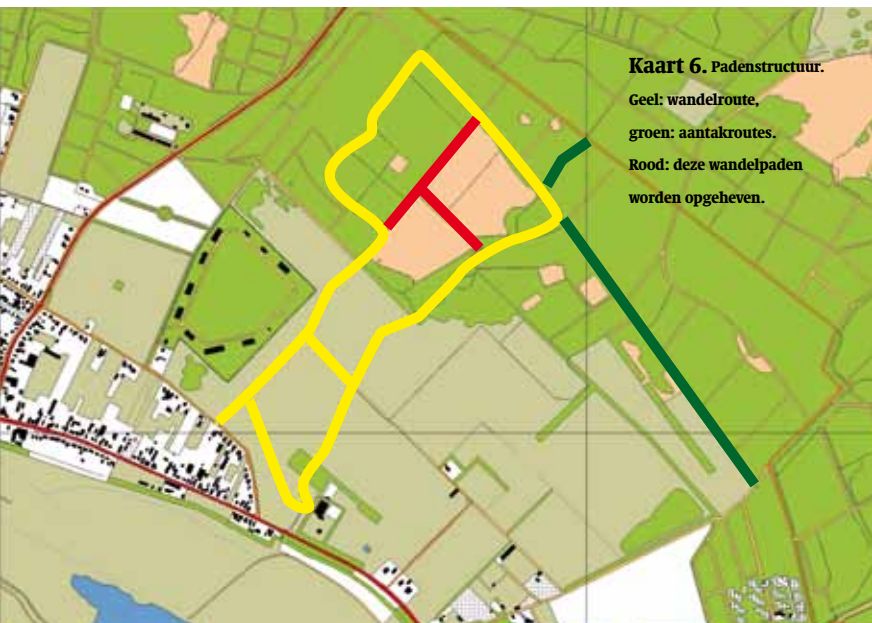

Foto 29. Uitzichtpunt op de Remmerdense Heide.
 Door de heide-uitbreiding ontstaat uitzicht over de Plantage en Nederrijn.

Wouter van Dobbenburgh en René de Groot, 2008.

- Mogelijke maatregelen zijn dan het scheiden van de begrazing, of meer aanvullend beheer op de Plantage.
- De zuidwesthoek van de Plantage, bij Elst, valt buiten de begrazingseenheid. Bosopslag wordt deels afgezet. De vegetatie wordt periodiek gemaaid. De meidoornhaag wordt jaarlijks geschoren.

3.4 Beheermaatregelen Elster Buitenwaard

Voor deze uiterwaard wordt een apart inrichtingsvoorstel geschreven. Het beheer van percelen in eigendom of pacht tot die tijd bestaat voornamelijk uit het tegengaan van een te ruige vegetatie. Dit gebeurt door:

- Maaien en afvoeren en begrazing.

3.5 Recreatie

Recreatieve zonering is als volgt (zie kaart 6):

- Het oostelijke deel van de Plantage wordt als rustgebied ingesteld. In het westen loopt de wandelroute, inclusief aanlooproutes vanuit de toegang aan de westkant van het gebied. Wandelen over veepaadjes is niet toegestaan. Dit gaat door bordjes laag bij de grond duidelijk gemaakt worden. Hier wordt ook meer toezicht op gehouden.
- Door het smeltwaterdal komt een wandelpad als onderdeel van een wandelroute. Deze route wordt vervolgd via de laan tussen de Remmerdense Heide en De Blokken. Vanaf meerdere punten, maar vooral het noordwesten zijn prachtige uitzichten (foto 29) over de heide naar de Plantage en in de winter de uiterwaard. De route zal ook langs de zuidelijke grafheuvels voeren.
- Het centrale pad dat de twee bestaande heideveldjes van elkaar scheidt en het pad grenzend aan het te behouden bos worden opgeheven.
- Het terrein is niet toegankelijk voor fietsers en ruiters.

Honden zijn in de begrazingseenheid niet toegestaan.

- Via de ecopassage Elst loopt een afgeschermd wandelpad. Dit scherm is voorzien van kijkgaten. Het wandelpad vormt straks onderdeel van een rondje dat via het onderlangs van de steilrand weer terugkomt bij de parkeerplaats van de Plantage.

3.6 Monitoring

Het Utrechts Landschap vindt het belangrijk te weten welke planten en dieren waar in haar natuurgebieden voorkomen. We willen namelijk gebiedseigen planten en dieren zoveel mogelijk de ruimte bieden. Onderzoek naar de ontwikkeling van populaties is een belangrijk middel om het gevoerde beheer te evalueren. Het bereiken van de doelstellingen zoals geformuleerd in hoofdstuk 2 wordt gemonitord aan de hand van de volgende indicatoren:

- Aanwezigheid van (programmabeheer) doelsoorten, Rode en Oranje Lijst soorten.
- Soorten gebonden aan kale, zandige plekken zullen bij de monitoring extra aandacht krijgen.

Daarnaast wordt de ontwikkeling van bosopslag en verruiging op de Plantage en de heide gevolgd aan de hand van luchtfoto's (ongeveer eens per 5 jaar). In het veld zullen vanaf enkele specifieke punten jaarlijks foto's worden gemaakt. Op deze manier kan de invloed van het vee op de vegetatie van de Plantage globaal, maar eenvoudig worden gevolgd. Hoe het vee gaat reageren op de koppeling van de Elster Buitenwaard aan de Plantage is onbekend, wat deze monitoring extra belangrijk maakt.

Gebruikte literatuur

- Bakker, P., Berg, A. van der, 1997. Beschermingsplan akkerplanten. Ministerie van LNV, Den Haag.
- Berendsen, H.J.A., 1996. De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie. Fysische geografie van Nederland. Van Gorcum, Assen.
- Blijdenstijn, R., 2007. Tastbare Tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht.
- Blommers, L., 2006. Graaf- en bladwespen in natuurresevaten Plantage Willem III en Remmerdense Heide (gem. Rhenen) 2003-2005. Rhenen.
- Brombacher, A.A. en Hoogendoorn, W., 1997. Aardkundige waarden in de Provincie Utrecht. Provincie Utrecht.
- Brombacher, A.A., Hoevenaars, M.M.W., Hoogendoorn, W., 2000. Plantage Willem III, een koninklijk sneeuwsmeltwaterdal. Provincie Utrecht.
- Deys, H.P., 1996. De geschiedenis van Plantage Willem III te Rhenen. Oud Rhenen 15 (1): 1-13.
- Geessink, H. en Velden, K. van der, 2008. De Passage van Rhenen. Week van het Landschap 2008. Het Utrechts Landschap, De Bilt.
- Heide, M. van der, 1996. Natuurontwikkeling op de Plantage Willem III (Elst, U.); een zaadbank- en vegetatieonderzoek. Landbouw Universiteit Wageningen.
- Heusinkveld, J en Faasen, T., 2001. Inventarisatieproject Plantage Willem III en Remmerdense Heide. Jeugdbond voor Natuur en Milieustudie (JNM), Utrecht.
- KNNV Wageningen, 2004. Inventarisatie van de Plantage Willem III in 2004.
- Kligen, L.A.S., 1980. Beheerplan Remmerdense Heide 1980-1990. Het Utrechts Landschap, Doorn.
- Kok, R., 2008. Enkele nieuwe inzichten in de ontginning en opzet van de tabaksplantage Willem III bij Rhenen. Oud Rhenen 27 (3): 5-19.
- Provincie Utrecht, 2001. Utrechtse Natuurdoeltypen.
- Provincie Utrecht, 2001. Natuurgebiedsplan Uiterwaarden Nederrijn en Lek.
- Provincie Utrecht, 2002. Natuurgebiedsplan Utrechtse Heuvelrug.
- Provincie Utrecht, 2004. Streekplan 2005-2015.
- Ruimte voor de Rivier, 2006. Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier. Kabinetsstandpunt. Nota van toelichting.
- Schaminée, J.H.J., Stortelder, A.H.F. en Weeda, E.J., 1996. De vegetatie van Nederland. Deel 3 Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden. Opulus Press, Leiden.
- Schaminée, J.H.J., Weeda, E.J. en Westhoff, V., 1998. De vegetatie van Nederland. Deel 4 Plantengemeenschappen van de kust en van binnenlandse pioniermilieus. Opulus Press, Leiden.
- Spek, T., 2008. Utrechtse Heuvelrug en Gelderse Vallei. Het stuwwal- en dekzandlandschap rond Rhenen. In Vredenberg J. (eindred.): De Geschiedenis van Rhenen, pp 14-26. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.
- Stortelder, A.F.H., Schaminée, J.H.J. en Hommel, P.W.F.M., 1999. De vegetatie van Nederland. Deel 4 Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen.
- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J., Duuren, L. van, 2002. Atlas van plantengemeenschappen in Nederland deel 2. Graslanden, zomen en droge heiden. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J., Duuren, L. van, 2003. Atlas van plantengemeenschappen in Nederland deel 3 Kust en binnenlandse pioniermilieus. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J., Duuren, L. van, 2005. Atlas van plantengemeenschappen in Nederland deel 4 Bossen, struwelen en ruigten. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Wildschut, J.T., Brijker, H.J. en Dool, E. van den, 2004. Oude boskernen van de Utrechtse Heuvelrug. Provincie Utrecht.

Websites:

- www.bodemdata.nl
- www.hetutrechtsarchief.nl
- <http://watwaswaar.nl>

Kaarten:

- Bodemkaart van Nederland, Blad 390, Rhenen. STIBOKA, 1973
- Geologische kaart van Nederland, Blad 390, Rhenen. Rijks Geologische Dienst, 1984.
- Geomorfologische kaart van Nederland, Blad 390, Rhenen. STIBOKA, 1986.
- ANWB Topografische Atlas Utrecht/Flevoland 1:2500 . ANWB en Topografische Dienst, 2004

bijlage 1 broedvogels Plantage Willem III

Nederlandse naam	RL	95	99	00	04	Naam	RL	95	99	00	04
Appelvink	-	0	0	1	0	Huismus	GE	5	1	1	0
Boomklever	-	1	1	1	2	Kleine bonte specht	-	0	1	1	1
Boomkruiper	-	4	6	4	10	Kleine karekiet	-	0	0	1	0
Boomleeuwerik	-	0	5	2	4	Kneu	GE	2	0	0	3
Boompieper	-	0	9	9	16	Koolmees	-	12	18	12	23
Bosuil	-	0	0	1	1	Matkop	GE	1	0	0	0
Ekster	-	1	2	1	2	Merel	-	11	16	13	14
Fazant	-	0	5	3	1	Nijlgans	-	0	0	0	1
Fitis	-	0	5	6	28	Patrijs	KW	1	1	0	0
Gaai	-	4	4	0	4	Pimpelmees	-	9	7	4	11
Geelgors	-	1	1	0	13	Putter	-	0	1	0	0
Gekraagde roodstaart	-	6	2	0	3	Ringmus	GE	12	10	3	12
Glanskop	-	0	1	0	0	Roodborst	-	3	5	4	7
Goudhaan	-	0	0	2	0	Roodborsttapuit	-	0	0	1	6
Goudvink	-	0	0	1	0	Spreeuw	-	1	3	1	10
Grasmus	-	0	1	1	0	Staatmees	-	0	2	1	2
Graspieper	GE	0	2	0	0	Tjiftjaf	-	5	2	3	10
Grauwe vliegenvanger	GE	0	0	0	2	Torenavalk	-	3	2	1	2
Groene specht	KW	0	0	0	1	Tuinfluiters	-	0	6	0	0
Groenling	-	2	0	0	1	Vink	-	10	10	9	21
Grote bonte specht	-	2	2	0	4	Winterkoning	-	3	5	8	5
Grote lijster	-	3	2	1	5	Witte kwikstaart	-	1	3	1	2
Havik	-	0	0	1	0	Zanglijster	-	3	1	4	6
Heggenus	-	3	4	6	5	Zwarte kraai	-	6	3	1	4
Holenduif	-	5	4	0	3	Zwarte roodstaart	-	1	0	0	0
Houtduif	-	6	6	0	7	Zwartkop	-	4	1	8	10

bijlage 2 broedvogels Remmerdense Heide

Nederlandse naam	RL	94	98	00	03	Naam	RL	94	98	00	03
Appelvink	-	0	0	1	1	Koekoek	KW	1	1	1	0
Boomklever	-	0	2	3	0	Koolmees	-	29	30	24	29
Boomkruiper	-	18	16	7	11	Kruisbek	-	0	0	0	2
Boomleeuwerik	-	1	3	1	3	Kuifmees	-	16	16	8	9
Boompieper	-	17	18	15	12	Matkop	GE	8	10	5	6
Bosuil	-	0	1	0	1	Merel	-	25	21	19	26
Buizerd	-	2	2	0	1	Pimpelmees	-	10	13	8	11
Fazant	-	1	2	0	0	Putter	-	0	0	0	2
Fitis	-	29	23	42	31	Roodborst	-	57	36	14	46
Fluiter	-	1	0	0	0	Roodborsttapuit	-	0	0	1	2
Geelgors	-	4	5	3	7	Sperwer	-	0	1	0	0
Gekraagde roodstaart	-	1	1	1	0	Sprinkhaanzanger	-	0	0	1	0
Glanskop	-	4	5	4	6	Staatmees	-	3	1	2	2
Goudhaantje	-	11	6	10	17	Tjiftjaf	-	21	28	23	20
Goudvink	-	3	1	1	3	Torenvalk	-	0	0	0	1
Grauwe vliegenvanger	GE	2	0	0	0	Tuinfluiter	-	8	6	0	5
Groene specht	KW	1	0	0	1	Vink	-	58	51	42	53
Groenling	-	1	0	0	0	Vlaamse gaai	-	8	8	1	5
Grote bonte specht	-	12	17	4	10	Vuurgoudhaantje	-	1	0	0	0
Grote lijster	-	1	1	1	3	Winterkoning	-	32	29	38	26
Havik	-	2	2	1	1	Witte kwikstaart	-	1	0	0	0
Heggenmus	-	5	5	1	5	Zanglijster	-	11	7	4	6
Holenduif	-	0	1	0	0	Zwarte kraai	-	6	5	0	1
Houtduif	-	18	3	0	4	Zwarte mees	-	16	10	12	9
Houtsnip	-	0	0	1	1	Zwarte specht	-	1	1	0	0
Kleine bonte specht	-	1	1	0	1	Zwartkop	-	13	13	10	14

Colofon

Uitgave:

Stichting Het Utrechts Landschap
Postbus 121
3730 AC De Bilt
030 220 55 55
info@utrechtslandschap.nl
www.utrechtslandschap.nl

december 2009

Inhoud:

Het Utrechts Landschap

Auteur:

Markus Feijen

Boswachter:

Hugo Spitzen

Consul:

Maarten Mulder

Extern advies:

Leo Blommers,
Willem Gall,
Edwin van Hagen,
Wim Hoogendoorn,
Klankbordgroep beheerplannen
Provincie Utrecht,
Piet van Klaveren,
Ruurd Kok,
Bram Mabelis,
Rolf von Poppe,
Dirk Prins.

Ontwerp en vormgeving:

Yvet Hollander

bijlage 3 beheerkaart Plantage Willem III en Remmerdense Heide

- Akker, uitrasteren. Strook graan over laten staan.
- Bosgebied De Blokken, uit begrazingseenheid. Prunusbestijding, verjonging exoten maaien/zagen.
- Boscompensatie aanleg faunapassage, uitgerasterd.
- Spontaan berkenbos. Begrazen met gescheperde schaapskudde (op duinriet drukbegrazing).
- Bos binnen begrazingseenheid. Prunusbestrijding. Effect begrazing monitoren.
- Grasland PWIII. Jaarrond begrazing, aanvullen met gescheperde schaapskudde (met name N-deel). Drukbegrazing op duinriet, witbol. Opslag grove den gefaseerd verwijderen. Schuren uitmaaien.
- Bestaande heide. Opslag verwijderen. O-W wandelpad en O wandelpad opheffen. Uitzicht vanuit NW hoek. Begrazen met gescheperde schaapskudde.
- Heide-uitbreiding. Geleidelijke overgangen. Smeltwaterdal. Grafheuvels. Rekening houden met archeologische waarde. Begrazen met gescheperde schaapskudde.
- Houtwal, boomrij, laan. In stand houden.
- Beukenlaan vervangen door groepsgewijs uitgerasterde eikenlaan.
- Meidoornheg, jaarlijks scheren.
- Poel.
- Deel PWIII met relatief veel heide. Begrazen met gescheperde schaapskudde.
- Parkeerplaats.
- Spontaan bos. Sparren verwijderen, prunus bestrijden.
- Verhuurd.
- Aan te planten bos door winterlinde gedomineerd (60%), randen zoete kers.
- Terrein buiten begrazing. Deels openhouden: verjonging verwijderen en maaien.

 Fauna passage

MOB Complex

Stichting Het Utrechts Landschap

Postbus 121

3730 AC De Bilt

030 220 55 55

info@utrechtslandschap.nl

www.utrechtslandschap.nl